

Bir Aktarım ve Geçiş Mekanı Olarak Çeltek Baba Ziyareti

Bir Aktarım ve Geçiş Mekanı Olarak Çeltek Baba Ziyareti

Çeltek baba ziyareti, Zile'ye bağlı Çeltek köyündedir. İnternet bilgi portalı Wikipedia'da, Çeltek köyünün tarihiyle ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır:

... Köy adını ÇELTEK BABA isimli din alimi evliyasından almaktadır. Köyün derin bir tarihe sahip olduğu köyde bulunan tarihi eserlerden

anlaşılmaktadır. Roma,Bizans ve Osmanlı dönemine ait çeşitli taş eserler köyün orta yerinde dağınık vaziyette bulunmaktadır. Ayrıca Çeltek Baba Türbesi'nin yanında bulunan bir mezarın İsa'nın 12 havarilerinden birine ait olduğu rivayet edilmektedir...

Aynı web sayfasında, köyde ağırlıklı olarak şeker pancarı, tahıl, yaş sebze ve meyve üretildiğine değinilmektedir. Burada verilen bilgiye göre, 1997 yılında 461 kişi olan köy nüfusu, 2007 yılında 365 kişiye gerilemiştir.

Çeltek köyü günümüzde, bir Sünni köyüdür. Yakın zamana kadar ihale yoluyla, il özel idaresi tarafından şahıslara kiralanmakta olan Çeltek Baba ziyaretinde, yerin işletmesini ücret karşılığı üstlenen şahıslar ziyaretçilerden gelen bağışlarla, idareye ödedikleri kira bedelini çıkarmaktaydı. Daha sonra kurulan Çeltek köyü yardımlaşma ve dayanışma derneği de, il özel idaresi döneminde ihaleleri almış kişiyle çalışmaya devam etmiştir.

Günümüzde, Çeltek Köyü'nün internette 2 farklı web sitesi vardır ve buralarda, ziyaret ve çevresi, "Sosyal Tesisler" adı altında tanıtılmaktadır.

Sitelerden birinde, bu sosyal tesislerin açılışının 26 Temmuz 2009 günü, aralarında il AKP başkanı ve BBP başkanı, Tokat AKP milletvekili ve müftü vekili olmak üzere, bir dizi önemli şahsiyetin katıldığı bir törenle açıldığı belirtilmiştir. Yeni inşa edilen bu tesisler, bir kültür evi,adak kesim evi, 8 adet

birbirinden ayrı mutfak, camii, kadın erkek tuvaleti ve abdest hane ile 16 adet kamelyadan oluşmaktadır. Buraya sosyal tesis denmesinin nedeni,

müftülük emriyle, bölgede ziyaretlerde adak adama, dilek dileme, kurban kesme, türbede geceleme ve benzeri tüm etkinliklerin, din dışı ve yasak ilan edilmiş olması olabilir. Müftülük, elinin değdiği tüm türbelere birer duyuru levhası asarak, bu çeşit faaliyetleri hoş karşılamadığını vurgulamaktadır.

Ancak şüphesiz, Çeltek Baba Ziyareti, yoğun misafir akınına sahne olan, ünü yayılmış ve bir piknik yeri olarak değil, bir kutsal mekan olarak ziyaret edilen bir mekandır ve müftülük büyük olasılıkla, "sosyal tesis" adı altında, buranın bu şekilde hizmet vermesine, sessizce göz yummaktadır.

Çeltek Köyü Dayanışma Derneğinden aldığı ihaleyle, ziyareti işletmekte olan kişiyle yapılan görüşmede, bu kişi 30 yıldır ziyareti işlettiğini, kendinin Sünni olduğunu, ancak gelenlerin yüzde 95'inden fazlasının alevilik yoluna mensup insanlar olduğunu belirtmiştir. Şahıs, bizden de görüşme karşılığı bir bağış almış ve bir makbuz kesmiştir.

Ahmet Yesevi'nin öğrencisi olduğu söylenen Çeltek babayı yöre halkı Horasan pirlilerinden biri olarak tanımaktadır. Yassı, değirmen taşı görünümlü ve yazısız mezar taşı da, Bektaşî babalarının mezarlarına özgü bir işaret olduğundan, Çeltek babanın büyük olasılıkla yöreye Müslümanlığı yaymak üzere gönderilen Bektaşî erenlerinden olduğu, burada bir dergah kurup (söylendiğine göre, 33 yaşında gelmiş, 83 yaşında erenlere karışana kadar burada yaşamıştır), dervişler yetiştirdiği ve dergaha bağlı vakıf köyünün idaresini üstlendiği düşünülebilir. Bu iyileştirme ziyaretinin girişinde, şifa verdiği düşünülen bir su kaynağı bulunmaktadır. Tüm Anadolu'da oldukça yaygın olan, istediği yerden su çıkarma kerameti Çeltek Baba'ya da mal edilmiş, söylendiğine göre,, abdest almak isteyen ve etrafta su bulamayan Çeltek baba, burada durup, asasını yere saplama ve yerden bu su fışkırmıştır. Hastalar ziyarete varınca, bu oldukça soğuk suda tepeden tırnağa yıkanmakta, belirtildiğine göre, yıkanmadan hemen sonra uykular gelmekte ve yatmaktadırlar. Saldırgan ruh hastalarının, daha bu yıkanma aşamasında sakinleştiği söylenmektedir.

Ziyaret görevlisinin aktardığı, ona da hastalarca anlatıldığını söylediği iyileşme öykülerinde; daha sonra iyileşen hastaların anlatılarının çoğunda ortak noktalar bulunmaktadır. Buna göre, Çeltek baba rüyada gelerek, felçli hastalara elini sürer, ruh hastalarına yemek yedirir ve genellikle, bir üzüm tanesi verir. Bir hasta hanım, rüyasında mekanın hıncahınc dolu olduğunu, herkese salkımlardan birer üzüm dağıtıldığını, sıra ona geldiğinde babanın "sen sıradan çık. Senin daha zamanın gelmedi" dediğini anlatmış. Hanım yaşadığı kente geri dönmüş. Bir süre sonra, baba rüyasına girerek, onu ziyarete çağırılmış. Çağrıya uyan hanıma, bu sefer rüyada lokma yedirilmiş ve hanım 4 kere daha ziyarete gelip kaldıktan sonra, çektiği uykusuzluk ve huzursuzluk derdinden kurtularak, her yaz gelip, burada bir kurban keser olmuş.

Dubai'ye çalışmaya gitmiş ve orada nedensiz korku ve evhamlara yakalandığını belirten bir genç ise, babanın ona lahana yaprağının içine dürülmüş bir şeyler verdiğini, uyandıktan sonra içinin hafiflemiş ve rahatlamış olduğunu, aralıklarla 4-5 gece daha gelip ziyarete gecelediğini, bir daha rüya görmemekle beraber, zaman içinde korkularından arındığını belirtmiştir. 4 yaşında bir küçük oğlan çocuğu ise, huysuzluk ve sürekli ağlama şikayetiyle getirilmiş, çocuk uykudan uyandığında "dede gelip bana sarı şeker verdi" demiş ve sonrasında, sakinleşmiş bir şekilde ziyareten ayrılmış. Trakyalı bir hanım hastaysa, yaşadığı yerde, 15 gün boyunca hiç uyuyamadıktan sonra, söylendiğine göre, uyuma hastalığına yakalanmış ve tam 27 gün, hiç uyanmamış. İş yerinden bir arkadaşının önerisiyle, ziyarete getirilmiş ve gece rüyasına giren Çeltek baba, ona 40 gün ziyarete kalmasını söylemiş. Bu sürenin sonlarına doğru, Çeltek Baba rüyasına girerek, hanıma eliyle lokma yedirmiş. 40 gün sonra, hanım uyanmış ve uyanmama hastalığı geçmiş olarak evine dönmüş. Bu hanım da, her sene 1 ağustosta gelerek, yıllık izninin bir haftasını burada geçirir, bir kurban keser ve evine dönermiş.

Felçli hastalarda genellikle en az 2 defa gelindiğini belirten ziyaret görevlisi, felçlilerde yemek verme rüyasının görülmediğini, bu hastalarda babanın hastaya rüyada elini sürerek iyileştirdiğini belirtiyor. Buraya en çok yüz felci olan hastalar başvuruyormuş. Doğuştan felçli olanlara ve eskiden beri inmeli olanlara, ziyaret etki edemezmiş, hatta bölgede "eski ağzı eğriye, Çeltek baba ne yapmış?" diye bir deyiş kullanılmış. Felçli hastalar, esas ziyaret mekanında değil, onun üst katındaki odalarda yatırılıyor ve ortası sütunlu esas mekan, akıl hastaları için kullanılıyor. Ziyaretin bir diğer kullanımı, çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin gelip, gece üst kattaki odalarda kalması. Ertesi gün, hanım ziyaretin avlusunda, boynuna bir yazma dolanmış olarak, 3 kere dolandırılıyor. Yazmanın ucundan tutarak, hanımı çeken aileden yaşlıca bir kadın, sürekli "bir koyun var satıyom-yanına kuzu katıyom" diyor ve ritüel bitince, yazma ziyaretin önündeki su kaynağının etrafında bir yere bırakılıyor. Baş ağrısı çekenlerin de, buraya gelip başörtüsünü etrafta bir

yerlere bırakması adeti var.

Ziyaretin içinde, tam orta yerde, korinth başlıklı, kırmızı mermerden bir sütun yer almaktadır. Mekanın dört köşesinde de, ayrıca korinth sütun başlıkları bulunur ve bunlar günümüzde, üzerine kuran, namaz örtüsü vb koyulmak üzere kullanılmaktadır. Avlunun girişindeki büyük, kesme mermer taşlar ve sınırı belirgin duvar izleri de, buranın roma dönemine ait bir mabet olduğu izlenimini güçlendirmektedir. Burada, Roma döneminde akıl hastalarına şifa verdiği düşünülen bir mabet bulunduğu inanan yazarlar bulunmaktadır.

Daha önce söylediklerimizi özetleyecek olursak, Çeltek baba ziyarete getirilen hastaların rüyasına girerek, özellikle ruh hastalığı belirtisi gösterenlere çeşitli yiyecekler (lokma tatlısı, üzüm salkımından kopardığı bir üzüm, kurban eti) yedirmekte, hastalar bazen 30-40 gün kadar bu ziyarette yatıp kalkmakta, çoğu örnekte, babanın rüyada artık gidebileceklerini söylemesiyle, gitmektedir. Hastalar arasında iyileşmeyenler de olmakta, felçli hastalarda, söylendiğine göre, hasta genellikle ya oldukça iyiye gitmekte hatta ayaklanmakta, ya da durumu kötüleşerek, ölmektedir. Genellikle, yeni ve ani şekilde felç düşmüş hastalarda ziyaretin daha başarılı olduğu, birkaç görüşmeci tarafından belirtilmiştir. Çeltek baba yaşlı bir dede, 2 küçük erkek kardeş (küçük çeltek ziyaretindeki kardeşiyle), ya da 9-10 yaşlarında bir erkek çocuk olarak görünmektedir.

Felçli kocasını getiren bir hanıma, 2 erkek kardeş, rüyada değil, at arabasında hastayı götürürken görünmüş tür. Ancak daha sonra bu hanım akıl sağlığını kaybederek ziyarete başvurmak zorunda kalmış, zira sık sık Çeltek baba olduğunu söyleyen ve sadece ona görünen 2 küçük erkek kardeşle konuşur olmuş, söylendiğine göre de, bir süre ziyarete kaldıktan sonra, iyileşmiştir. Saldırgan ve tehlikeli, ya da bağırıp çağıran, haykıran ve kendine zarar verme riski olan akıl hastaları ziyaretin ortasındaki korinth sütununa bağlanır, ertesi sabah bağlar çözüldüyse, hastanın iyileşeceği düşünülür. Çeltek köyünde, günümüzde dahi, haşhaş ekimi yapılmaktadır. Bölgede haşhaş ekiminin, m.ö 3bin yıllarına, frig ve daha önceki Hitit dönemlerine uzandığı düşünülmektedir, zira Eskişehir ve Afyon bölgesinde olduğu gibi, bu çevrede de, ana tanrıça figürinleri ve ana tanrıça simgesi taşıyan sikkeler bulunmuş, sikkelerin bir kısmında, ana tanrıça elinde başak ve haşhaş bitkisi tutar şekilde resmedilmiştir. Ayrıca, Zile yakınlarında 20 yıl boyunca 4 önemli Roma komutanıyla çarpışan Pontus kralı 6. Mitridat'ın, afyon içeren ve daha sonra onun adına atfen tiryak olarak bilinen, panzehir ve sakinleştirici bir ilacın mucidi olarak tanındığını biliyoruz.

Çeltek köyünün bağlı olduğu idari merkez olan Zile (o dönemdeki ismiyle Zila), Komana-Pontus Krallığı döneminin çağdaşı, Amasyalı coğrafyacı Strabo'nun belirttiğine göre, Anadolu'daki 2 Tapınak kentinden biri ve en önemlisi sayılıyordu. Mithridat sülalesinin hükmü altında, Pontus Komana'sının önemli bir merkezi olmadan önce, Pers egemenliği döneminde, Zile Anahita (Anaitis, Anahit) Ana Tanrıçasının Anadolu'daki dini merkeziydi. Pers mitolojisinde, büyük Tanrı Ahura Mazda'dan sonra ve Tanrı Mithra'dan önce bir konumda görülen suların tanrıçası Anahita'nın, dünyadaki bütün suların kaynağı olduğuna inanılıyordu.

Zile tapınak kenti, Anahita Tapınağının başpiskoposu tarafından yönetilmekteydi ve diğer Pers kolonileri gibi bir satrapın idaresine verilmemişti. Bu düzende, tapınağa bağlı köy ve merkezler üretimin onda birini (öşür sistemi) vergi olarak tapınağa aktarmakta, tapınaktaki rahip idareci zümre, bu gelirin belli bir kısmını, merkezi krallığa iletmekteydi. Mitridat sülalesinin Pers hükmünü sona erdirerek, Pontus Komenasını kurmasıyla Zile, Anahita egemenliğinden çıkarak, Enyo ya da Ma ismiyle bilinen Anatanrıçanın merkezine dönüştü. Günümüzde Kali-Ma adıyla Hindistan'da Zaman'ın Tanrıçası olarak tapınılan Ma, Hıristiyanlığın egemenliğinin nihai hale geldiği, İ.S 4. yüzyıla kadar, bölgede etkisini sürdürmeye devam etmişti. Girit'teki Miken saray arşivlerinde keşfedilen, çocuk doğumu esnasında kullanılan bir drog tarifinde, "Ma" ismiyle geçen bileşenin, afyon anlamına geldiğini düşünen araştırmacılar vardır. Öte yandan, Pontus Komana'sının en önemli Kralı 6. Mitradates'in ikinci isim olarak benimsediği (tam adı Mitradetes Dionysos idi), Dionysos'un kültüründe de, bal ve üzümün yanı sıra, afyon'un kutsal sayıldığı ve ritüel yiyecekleri arasında bulunduğu düşünülmektedir.

Romalıların Mitridatı yendiği M.Ö birinci yüzyılda, bölgede büyük olasılıkla afyon drog bileşeni olarak kullanılıyor ve etkisi hassas dozlarla ayarlanıyordu. Günümüzde hala görülebilen, Zile'deki Ethem Çelebi (ya da, popüler adıyla Beyazıt Bestami) türbesinin duvarları da, 19. yydan kalma ağaç (nar, ayva, elma), çiçek, köşk, bir Kabe tasviri ve Kible yönündeki duvarda, bir hayat ağacı tasvirleriyle bezelidir ve çiçek figürleri arasında, afyon bitkisi ve çiçeği, dikkat çekici oranda mevcuttur.

Demek ki, bölgede 1) ana tanrıça kültürünün, en geç Hititlerden beri yaygın olduğunu biliyoruz. 2) Afyon bitkisi, ana tanrıça kültürünün ve kültürünün kutsal bitkilerinden, çünkü sikkelere basılan ana tanrıça simgelerinin arasında, elinde buğday başağı ve haşhaş bitkisi tutan örnekler bulunmaktadır. 3) Büyük olasılıkla, Hıristiyanlık öncesi dönemde, tapınaklarda afyon bir drog bileşeni olarak kullanılıyor ve bugün olduğu gibi, köylüler tarafından yetiştiriliyordu. 4) Büyük olasılıkla en geç roma döneminden beri, Çeltek köyünde, akıl hastalarına yönelik bir tedavi merkezi vardı. Çeltek köyünde günümüzde de, afyon ekimi devam etmektedir. 5) Çeltek baba günümüzde de, türkiyenin dört bir yanından gelen, şifa arayan felçli hastalara, ama özellikle akıl hastalarına, rüyalarında görünmekte ve onlara rüyalarında yiyecekler vererek, bu hastaları iyileştirmektedir. Öyleyse, soru şudur: Günümüzde Çeltek baba ziyareti olarak bilinen bu yerde, eskiden afyon da içeren bileşenlerle tedavi uygulanıyor olabilir miydi? Ethem Çelebi Türbesinin duvarlarındaki haşhaş bitkisi ve çiçeği resimleri, Müslümanlığın artık egemen olduğu bir dönemde bile, bu bitkiye kutsal bir güç atfedildiği anlamına gelebilir mi? Çeltek babanın hala rüyalarda yiyecek sunarak iyileştirmesi, bu bağlamda nasıl bir yere oturtulabilir? Burada nasıl bir aktarım gerçekleşmiş olabilir? Aktarılan rüya içerikleri mi bu hastaları etkilemişti? Bu durumu, binlerce yıl bölgede hüküm sürmüş ana tanrıça kültürüyle bağlantılı görebilir miyiz?

Ziyaret, "yeniden normale dönmesi gereken" yani hastalık durumuyla toplumun dışına çıkmış bireyin geri kazanılmasını amaçlayan bir performansın mekanı olarak, burada çok eski bir ritüelin aktarılmasına mı hizmet etmektedir?

Toplumsal olarak paylaşılan gerçekliğin dünyasının akışı dışında, gündelik eylemlerin ve anlamların ötesinde, farklı zaman boyutları arasında bir yere

oturtulan ziyaret, kendi de ara bir yerde duran akıl hastası için de bir geçiş mekanı mıdır? Zira hasta bedeniyle buradadır, ama akli ve algısı normal sayılanın dışında bir dünyayı var saymaktadır. Ziyaret de, yapısıyla burada dursa da, kişi rüya görürken, bu dünyanın ötesinde bir karşılaşmanın yeri sayılmakta, o yerin evliyası ona başka bir alemde bir şey vermekte, onu oraya ait bir besinle değiştirmekte-etkilemektedir. Bu dönüşüm deneyimi, ne tür bir toplumsal performansla hasta bireye yaşatılabilmektedir? Burası sadece belli bir bölgeden ve kültürden insanlara değil, işletmeyi üstlenmiş kişinin belirttiği gibi, Türkiye'nin her yerinden ziyaretçilere hizmet veriyorsa (ki ziyaretin bulunduğu köy buraya uzak durmakta, ihmal etmekte ve ancak bir para kazanma kaynağı olarak değerlendirilmektedir), rüyalarındaki karşılaşmanın kültürel üretimi nasıl sağlanabilmektedir?

Bu soruların cevabını bulmak, herhalde bir tıp tarihi araştırmasının sınırlarını zorlayacaktır. Ancak, araştırmacının en önemli görevlerinden birinin, soru sormak ve tezler ortaya atmak olduğunu düşünürsek, soru sormakla yetinmek de, konuya doğru bir yaklaşım sayılabilir.

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87eltek,_Zile (erişim tarihi: 8.9.2009)

Güncel anlatı, bu yöndedir. Örn. bak: ...Kaldı ki, Moğol istilâsından sonra Yesevî Ocağı'ndan yalnız Tokat'a, dört bin gönül erinin gelerek halkın kaybolan yaşama ümidini yeniden canlandırması son derece dikkat çekicidir... (www.alperenlerdiyari tokat.com adlı internet sitesindeki tokat tarihi bölümü, erişim tarihi, 3.9.2009)

Altındal, B., Tokat Kültür Araştırma Dergisi, 11: 18, Aralık 2003, s. 28

Strabonis Geographica, Cilt 12, Bölüm 3, s.4, "Amassia, My Fatherland", H.L. Jones (Editor) (1924). "The Geography of Strabo" (html). The Perseus Digital Library. Tufts University. pp. Books 6-14. <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Strab.+toc>.

Jacobs, Bruno (2006), "Anahita" (PDF), Iconography of Deities and Demons in the Ancient Near East (Electronic Pre-Publication), Leiden: U Zürich/Brill,http://www.religionswissenschaft.unizh.ch/idd/prepublications/e_idd_anahita.pdf (erişim: 9.9.2009)

Dandamaev, M., Lukonin, V., The Culture and Institutions of Ancient Iran, Nre Rork, Cambridge UP, 1989, s. 361-362. R.N., 1886, s.443

Komana Arkeolojik projesi web sayfası, <http://www.komana.org/eh.html>, erişim: 9.9.2009

Russel, D., Shamanism and the Drug Propaganda: The Birth of Patriarchy and the Drug War, Camden, New York, 1998, s. 76

Kerenyi, C., Dionysos: Archetypal Image of Indestructable Life, Princeton University Press, New Jersey, 1976, s.26

Kızılca Yürür